

# Euroskeptici, europeanisté, euroentuziasté, eurofobové – jak s nimi pracovat?\*

LUBOMÍR KOPEČEK\*\*

## **Abstract: Euroskeptics, Europeanists, Euroenthusiasts, Europhobes – How to Work with These Categories?**

This article presents an overview of the debate on political parties' attitudes to European integration and the European Union ('Europe'). First, it focuses on the typology of party attitudes to 'Europe'. It deals with two anti-European attitudes – soft Euroskepticism and hard Euroskepticism, as defined by Paul Taggart and Aleks Szczerbiak. Taggart and Szczerbiak have defined hard Euroskepticism as a principled opposition to the EU and to European integration. Soft Euroskepticism stands for a non-principled objection to European integration or the EU. Subsequently, Petr Kopecký and Cas Mudde's critique of this approach is analyzed, and an alternative typology is specified. The latter distinguishes between a diffuse and a specific support for European integration (i.e. the support for the idea of European integration and the support for the EU). The article also debates Nicolo Conti and Luca Verzichelli's three new categories of party positions towards 'Europe'. Two of these positions are positive (identity Europeanism and functional Europeanism) and one is neutral. Identity Europeanism is based on a principled support for the EU and for European integration. Functional Europeanism implies that support for European integration is conditional on its compatibility with a specific domestic or party interest. The neutral position means that a party has no clear attitude to European integration. The article further analyzes the current positions of Czech political parties towards the EU. Second, quantitative methods applied in research on party attitudes towards 'Europe' are briefly presented and their advantages and disadvantages are assessed. Third, the question of whether European integration creates a new cleavage is discussed. The negative answer given in the article is supported by Peter Mair's explanation of the limited and indirect impact of European integration on national party systems. Fourth, party families' attitudes towards European integration are summarized. Finally, the paper suggests possible future developments of Euroskepticism and Europeanism during the ratification of the European constitution in member states.

*Keywords:* European Union, European integration, Euroskepticism, Europeanism, cleavage, party families, quantitative methods, Czech parties.

---

\* Tento text byl zpracován v rámci grantového projektu „Česká a slovenská demokracie po roce 1989“ podpořeného Grantovou agenturou České republiky (GA 407/03/D077).

\*\* Autor působí na Katedře politologie Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně. Kontakt: FSS MU, Gorkého 7, 602 00 Brno; e-mail: kopecek@fss.muni.cz.

## 1. Úvod

V debatách provázějících pozitiva a negativa českého členství v Evropské unii (EU) se v českých masmédiích hojně a často bez bližší konkretizace operovalo s termíny „euroskeptický“, „eurorealistický“, „eurooptimistický“ atd. Podobně v souvislosti s krachem sociální demokracie a Unie svobody ve volbách do Evropského parlamentu (EP) v červnu 2004 se objevila v některých médiích konstatování „o porážce proevropských stran“. Lze očekávat, že v průběhu schvalování ústavní smlouvy v jednotlivých členských zemích unie se dočkáme dalšího zvýšení frekvence používání těchto výrazů. Bez ohledu na výsledek schvalovacího procesu nesporně zůstane debata okolo postoje (nejenom) českých stran k EU a evropské integraci pevnou a neoddělitelnou součástí žurnalistického, politického i společenského diskursu.

V této souvislosti je škoda, že česká politická věda, která by měla tyto debaty nejenom reflektovat, ale poskytnout jim i pevnější terminologický a obsahový rámec, tak prozatím příliš nečiní a naopak k nim přistupuje až překvapivě rozpačitě. Až na výjimky (Dürr et al. 2004 nebo Palovský 2004) se obvykle nesnaží o nějakou komplexnější typologizaci stranických postojů. Přitom v rámci západoevropské politologie se v posledních letech rozvinul intenzivní diskurs, který se snaží tuto zajímavou a aktuální otázku podchytit nejenom empiricky, ale i teoreticky, terminologicky a metodologicky. Usiluje o zkoumání vlivu „evropské“ otázky na politické strany na národní úrovni, přičemž nabízí nástroje, jak takový výzkum provádět. Tento diskurs funguje jako součást širší debaty k dopadům *européanizace*<sup>1</sup> na národní politické systémy. I když v této souvislosti publikované výstupy vykazují různou míru zdařilosti, lze tento diskurs nesporně využít jako solidní *východí* rámec i pro českou politologii.

Tento text se snaží ve stručné formě přiblížit a shrnout *základní* linii tohoto diskursu. Omezuje se na typologizaci názorů politických stran, jinak řečeno jeho cílem je *přiblížit různé koncepční přístupy k postojům politických stran k EU a evropské integraci*. Jako rámec využívá především české politické strany a příležitostně – z důvodu přiblížení některých zajímavých fenoménů – i politické strany dalších evropských zemí. Není cílem jednotlivé typologie aplikovat, ale ukázat, k jakým výsledkům mohou vést. Dále se text věnuje metodám, jak tyto postoje politických stran zkoumat, diskusi, zda „evropská“ otázka zrodila novou konfliktní linii v současných evropských společnostech, jestli lze u tohoto tématu identifikovat jednotný pohled jednotlivých *stranických rodin* a také tomu, co nového by do této oblasti mohla vnést aktuální debata k evropské ústavní smlouvě.

## 2. Taggartova a Szczerbiakova koncepce euroskepticismu a jeho kritika

V západoevropské žurnalistice se od začátku 90. let velké oblibě těšil výraz *euroskepticismus*. V roce 1998 jej politolog Paul Taggart (Taggart 1998: 366) pravděpodobně jako první přenesl do akademické literatury, když jej použil k vyjádření „myšlenky nahodilé nebo kvalifikované opozice, stejně tak jako přímé a nekvalifikované opozice vůči procesu evropské integrace“. Později spolu s Aleksem Szczerbiakem (Szczerbiak, Taggart 2000) rozpracoval dva typy stranického euroskepticismu – tvrdý (*hard*) a měkký (*soft*). Pod *tvrdý euroskepticismus*

oba autoři zahrnuli „striktní odmítnutí celého projektu evropské politické a ekonomické integrace a opozici ke vstupu nebo setrvání vlastní země v EU“. Později toto vymezení rozvedli na „principiální opozici vůči EU a evropské integraci, přičemž strany, které ji uplatňují, se domnívají, že jejich země by měla vystoupit z EU, nebo jejich politika vůči EU odmítá celý projekt evropské integrace tak jak je v současné podobě pojat“ (Taggart, Szczerbiak 2001 a 2002). Za příklad tvrdě euroskeptických stran považovali monotematické (single-issue) strany, jejichž identita je založena výhradně na mobilizaci proti EU (typicky dánské Červnové hnutí – JB).

Za *měkký euroskepticismus* naproti tomu označili „nahodilou nebo kvalifikovanou opozici k evropské integraci“. Reprezentanti tohoto druhu euroskepticismu nejsou zásadně proti členství v EU a evropské integraci, ale zastávají kvalifikovanou opozici vůči EU v jedné nebo více politikách (ve smyslu policy) nebo takovou opozici zastávají v situaci, existuje-li u nich pocit, že ‚národní zájem‘ je v rozporu se současným směřováním EU. Jako typický příklad takové opozice uvádějí Taggart se Szczerbiakem odpor vůči přijetí společné evropské měny.

Taggarova a Szczerbiakova typologizace vyvolala vedle pozitivní akceptace i kritiku. Například Karen Henderson (Henderson 2002: 7) celkem trefně poznamenává, že v důsledku až přílišné šířky měkkého euroskepticismu zde může být zařazena jak česká ODS nebo maďarský Fidesz, které jako vládní strany směřovaly své země k členství v EU, tak radikální Sládkovi republikáni nebo Slovenská národní strana, jejichž nesouhlas s evropskou integrací vykazuje evidentní kvalitativní rozdíl. Sami autoři tento postřeh potvrdili, když při aplikaci na středoevropské poměry k měkkým euroskeptikům tyto strany skutečně přiřadili (srov. Szczerbiak, Taggart, 2002: 14).

Asi nejpracovanější souhrn výtek předložili Petr Kopecský a Cas Mudde (Kopecský, Mudde 2002: 299–300). Podle nich Szczerbiakův a Taggartův koncept vykazuje čtyři základní slabiny. Zaprvé měkký euroskepticismus je definován příliš široce, takže sem může být zahrnut prakticky každý nesouhlas při rozhodování o jednotlivých politikách EU. Za druhé rozlišení mezi měkkým a tvrdým euroskepticismem je znejasněno identifikací tvrdého euroskepticismu jako opozice vůči *současné podobě* evropské integrace v rámci EU (viz její velmi dynamický vývoj). Za třetí kritéria, která jsou použita ke spojení a oddělení obou forem euroskepticismu, jsou nejasná. Za čtvrté kategorie měkkého a tvrdého euroskepticismu nedostatečně rozlišují mezi idejemi evropské integrace na jedné straně a EU jako soudobého ztělesnění těchto idejí na druhé straně. Kopecský a Mudde svou kritiku uzavírají poznámkou, že z jejich pohledu je pojem euroskepticismus špatně navázán na strany a ideologie, které jsou svou podstatou proevropské nebo naopak antievropské.

### **3. Kopecského a Muddova typologizace stranických postojů k evropské integraci a Evropské unii**

Kopecský a Mudde navrhuji svou vlastní výrazně propracovanější typologizaci, kterou se následně pokoušejí aplikovat na země Visegrádské čtyřky. Vracejí se k původnímu Taggartovu vymezení z roku 1998, jež je orientováno na postoj k evropské integraci a ne k Evropské unii jako takové. Rozšiřují ji přitom i o rozměr *pozitivních postojů* k evropské integraci a rozlišují

mezi rozptýlenou (*difuse*) a zvláštní (*specific*) podporou evropské integrace. Za rozptýlenou podporu považují obecnou podporu *idejí* evropské integrace, na niž je EU založena. Jako *zvláštní* podporu označují podporu obecné *praxe* (practise) evropské integrace, tedy podporu *dalšího rozvoje EU* (prohlubování integrace). Jinak řečeno *podporu evropské integrace a podporu EU rozlišují jako dvě rozdílné dimenze*.

V rámci těchto dvou dimenzí vytvářejí svou typologizaci. V první dimenzi – podpory idejí evropské integrace – existují *eurofilové* a *eurofobové*. Eurofilové věří, že základními myšlenkami evropské integrace, na nichž EU vznikla, je institucionální kooperace na bázi sdílené suverenity (politický prvek) a integrované liberální tržní ekonomiky (ekonomický prvek). Eurofilové tak mohou zahrnovat zastánce vytvoření nového nadnárodního útvaru (např. federalisty) i „pouhé“ zastánce ekonomické integrace (např. vytvoření zóny volného obchodu). Znamená to, že k eurofilům mohou být přiřazeni jak Jean Monnet či Robert Schuman, tak Margaret Thatcherová. I Thatcherová byla ochotna na základě primárně ekonomického vidění integrace akceptovat to, že suverenity je do jisté míry sdílána evropskými nadnárodními institucemi. Naopak eurofobové oponují obecným idejím evropské integrace ztělesněným v EU. Tuto pozici zastávají pro svou nacionalistickou, (radikálně) socialistickou nebo izolacionistickou orientaci nebo jednoduše proto, že věří, že myšlenka evropské integrace je nesmyslem s ohledem na rozdíly existující mezi evropskými státy.

Ve druhé dimenzi – podpory EU – fungují *EU-optimisté* a *EU-pesimisté*. Unijní optimisté věří v EU a její další rozvoj a jsou přesvědčeni o správnosti jejího současného vývoje. Kritický vztah k určité politice EU (například společné zemědělské politice) nemusí danou stranu vyřazovat z této kategorie. Unijní pesimisté v kontrastu s tím nepodporují aktuálně EU nebo jsou pesimističtí k jejímu dalšímu rozvoji. Nemusí to ovšem nutně znamenat, že odmítají členství své země v EU.

Na základě těchto dvou dimenzí navrhuje Kopecký s Muddem *ideální čtyřčlennou typologizaci postojů stran k ‚Evropě‘* (termín ‚Evropa‘ bude pro zjednodušení používán v dalším textu místo vypisování dlouhého vyjádření postoje stran „k evropské integraci a Evropské unii“). Kombinací eurofilů a EU-optimistů jsou *euroentuziastické* strany, které jsou ideově prointegrační a současně věří, že EU je nebo brzy bude institucionálně ztělesňovat tyto ideje. *Euroskeptické* strany představují kombinaci eurofilů a EU-pesimistů. Jsou ideově prointegrační, ale nesouhlasí či nepodporují současnou podobu EU založenou na těchto myšlenkách. *Euroodmítavé* (euroreject) strany kombinují eurofobní a EU-pesimistické pozice. Jsou ideově antiintegrační a odmítají i EU. Konečně *europragmatické* strany kombinují eurofobní a EU-optimistické postoje. Nepodporují myšlenky evropské integrace ústící do EU, avšak podporují další rozvoj EU.

Pro přehlednost je tato čtyřčlenná matrice představena v následující tabulce, která současně přibližuje Kopeckého a Muddovu aplikaci vlastního konceptu na české stranické spektrum.

**Tabulka 1: Kopecského a Muddova klasifikace českých stran ve vztahu k ‚Evropě‘ (v závorce vždy zkrácené vyjádření obsahu daného postoje)**

Dimenze podpory evropské integrace			
		<i>Eurofilové</i>	<i>Eurofobové</i>
Dimenze podpory EU	<i>EU-optimisté</i>	<b>Euroentuziastické</b> (podporují ‚Evropu‘ v obou dimenzích)  ČSSD, KDU-ČSL, ODA, US	<b>Europragmatické</b> (nepodporují základní myšlenky evropské integrace, ale podporují další rozvoj EU)
	<i>EU-pesimisté</i>	<b>Euroskeptické</b> (podporují základní ideje evropské integrace, ale odmítají současný vývoj EU)  ODS	<b>Euroodmítavé</b> (odmítají ‚Evropu‘ v obou dimenzích)  KSČM*, SPR-RSČ

\* KSČM je dle autorů obtížné klasifikovat z důvodu oscilace mezi europragmatickými a euroodmítavými pozicemi

Zkratky stran:

ČSSD – Česká strana sociálně demokratická

KDU-ČSL – Křesťanská a demokratická unie – Československá strana lidová

KSČM – Komunistická strana Čech a Moravy

ODS – Občanská demokratická strana

ODA – Občanská demokratická aliance

SPR-RSČ – Sdružení pro republiku – Republikánská strana Československa

US – Unie svobody

*Zdroj: Kopecký, Mudde 2002: 316 (v původním schématu bylo obsaženo umístění stran ze všech čtyř zemí Visegrádské čtyřky)*

V rámci vysvětlení pozice jednotlivých českých stran oba autoři věnují největší pozornost ODS a KSČM. Konstatují, že ODS je nejotevřeněji euroskeptickou stranu. Upozorňují přitom, že kulturně se vždy jednalo o silně prozápadní formaci, která byla hlavním aktérem úspěšného sblížení EU a ČR. Na druhé straně se ODS dívá na evropský projekt primárně z hlediska pozitiv ekonomické kooperace (jednotný trh) a je kritická vůči dalším dimenzím (typicky sociální sféra v EU).

KSČM podle nich po roce 1989 téměř neustále osciluje mezi euroodmítavými a europragmatickými pozicemi. Původně bezprostředně po roce 1989 podporovala členství v Evropských společenstvích, nicméně časem se posunula k silně kritickému postoji. Zastává nejasný postoj k členství v EU (Tento závěr vcelku potvrzuje postoj KSČM před přístupovým referendem 2003, kdy sice strana vyzvala voliče, aby vstup nepodpořili, nicméně její apel měl vůči členství relativně umírněnou podobu). KSČM je dále kritická k evropské integraci, protože podporuje expanzi nadnárodního kapitálu, prosazování německých ekonomických zájmů atd. Uvnitř strany tak funguje určité vnitřní schisma mezi pozitivním vnímáním integrace jako realizace myšlenky internacionalismu a současně pohledem negativním, považujícím ji za produkt imperialismu. Mimo to Kopecký s Muddem tvrdí, že existuje dělící linie mezi stranickou elitou a členy. Řada lídrů KSČM podporuje členství v unii (europragmatická pozice), zatímco členové jsou naladěni euroodmítavě.

U ČSSD identifikují klasickou euroentuziastickou orientaci odpovídající jiným evropským socialistickým, respektive sociálnědemokratickým stranám, jež vnímá EU jako federalistický

sociálnědemokratický projekt se sociální tržní ekonomikou. Analogicky klasifikují KDU-ČSL, ODA, US, u nichž poznamenávají, že podobný postoj zaujímá i většina jejich voličů.

\* \* \*

Kopecského a Muddova typologizace představuje důležitý příspěvek do celé debaty. Odpovídá tomu i mimořádně vysoká citovanost jejich stati (např. Henderson 2002; Beichelt 2003; Haughton 2004; Arki 2004). Vedle toho je ale dobré zohlednit i poměrně silnou kritiku celého konceptu. Začít je možné třeba od závěrem zmíněného faktu, že u některých českých stran Kopecský s Muddem podporu voličů evropské integraci zohlednili a u některých ne. Přitom jejich teoretická typologizace názor elektorátu nebere v úvahu, protože pracuje pouze s postojem stran. Navíc u voličů „euroskeptické“ ODS byla podpora vstupu do EU ještě vyšší než třeba u voličů „euroentuziastické“ KDU-ČSL nebo ČSSD. Dokládá to například výzkum Centra pro výzkum veřejného mínění (CVVM) z února 2003, podle něhož by pro vstup do EU v referendu hlasovalo 79% ODS, 72% KDU-ČSL a 67% ČSSD.<sup>2</sup>

Vedle tohoto spíše aplikačního problému stojí za zmínku reakce Szczerbiaka a Taggartem (Szczerbiak, Taggart 2003: 8–9) na Kopecského a Muddovu kritiku. Sice uznali, že značná část vůči nim vznesených výtek je oprávněných a obsahově se jimi inspirovali (viz níže). Sami nicméně vznesli určité výhrady proti Kopecského a Muddově typologizaci.

Zprv podle nich nově zaváděná terminologie příliš zužuje už „zavedený“ termín euroskepticismus. Do jeho obsahového vymezení se řada stran v obecném diskursu považovaných za euroskeptické prostě „nevejde“. Jako příklad uvedli Stranu nezávislosti Velké Británie, která požaduje vystoupení ostrovů z EU.

Za druhé kategorie euroentuziastických stran má stejný problém jako jejich vlastní vymezení měkkého euroskepticismu, tedy že je příliš široká. Kopecský s Muddem sem totiž zařazují třeba u Polska jak vyhraněně proevropskou Unii svobody (UW) nebo Občanskou platformu (PO), tak Polskou lidovou stranu (PSL), která se v posledních letech a měsících před vstupem země do EU vůči polskému členství vyslovovala stále zdrženlivěji.

Za třetí považují za nelogickou a nesmyslnou kategorii europragmatických stran, pro niž ve „starých“ členských zemích prostě nelze nalézt relevantní příklad. Přiřazení Hnutí za demokratické Slovensko (HZDS) a maďarské Nezávislé maloroľnícké strany (FKGP) jako jediných ze zemí Visegrádu do této kategorie je podle nich nešťastné s ohledem na to, jak mimořádně proměnlivé a rozporné pozice tyto dvě strany zastávaly (Neznamená to ovšem, že Szczerbiakova a Taggartova klasifikace HZDS a FKGP jako měkkých euroskeptiků by byla o mnoho přesvědčivější).

Právě tato třetí výhrada je zřejmě nejvážnější. Jistá nepřesvědčivost kategorie europragmatismu je patrná i z komentáře, jímž Kopecský a Mudde tuto kategorii doprovodili – příznačně na rozdíl od ostatních tří typů, kde podobný komentář chybí (srov. Kopecský, Mudde 2002: 302–303). Podle nich sem budou primárně patřit formace, které na „myšlenky evropské integrace ideologicky nereagují, ale na bázi pragmatické (často utilitární) úvahy rozhodnutí o vstupu do EU hodnotí pozitivně, protože z něho jejich země bude profitovat“. Je zde patrný drobný sémantický posun ve vztahu k unii ve srovnání s „čistým“ pojmáním EU-optimismu, tak jak jej vymezili. Navíc by se – a to je ještě důležitější – v aplikačním pohledu dal pod tento komentář s jistou rezervou zahrnout třeba i postoj „euroskeptické“ ODS.

Nejistotu v označení HZDS a FKGP za europragmatické mimochodem odráží i vlastní Kopeckého a Muddova poznámka, že u obou je „obtížná jejich klasifikace“ (srov. Kopecký, Mudd 2002: 309 a 313). Přidejme ještě jeden názor Tima Haughtona (Haughton 2004) k problematičnosti této kategorie, vyjádřený otázkou, jestli je představitelné, aby existovaly strany, jež odmítají integrační ideje, ale neoponují dalšímu rozvoji EU? Obecně tak je možné říci, že při využívání čtyřčlenné typologizace by bylo zřejmě nejrozumnější ponechat europragmatický typ *pouze jako teoretický ideál* a rezignovat na jeho naplnění praktickými příklady.

Shrneme-li pokus o typologizaci postojů k Evropské unii a evropské integraci Petra Kopeckého a Case Mudda, můžeme konstatovat, že poskytl ve srovnání s poměrně jednoduchým Szczerbiakovým a Taggartovým konceptem mnohem propracovanější, ovšem současně poměrně složitou klasifikační matici. Za přínosné je možné zvláště považovat Kopeckého a Muddovo rozlišování postoje k evropské integraci na straně jedné a Evropské unii na straně druhé. Umožnilo to jemnější odlišení jednotlivých postojů stran. Jejich typologizace ale přes svou složitost nedokázala příliš uspokojivě vyřešit problém určité bezbřehosti jednotlivých kategorií – viz problém s euroentuziastickými stranami. Navíc kategorie europragmatismu je aplikačně zřejmě nepoužitelná. Pokus naplnit ji reálnými případy – i když není zcela vyloučeno, že se budoucnu nějaké objeví – vedl oba autory k určité modifikaci jejího vymezení. Narušilo to hranice mezi jednotlivými typy a využitelnost celého modelu to do jisté míry zproblematizovalo.

#### 4. Revize Szczerbiakova a Taggartova konceptu euroskepticismu a Contiho typologizace euroskepticismu – europeanismus

Za pokus o posun v debatě lze považovat Szczerbiakovu s Taggartovu obsahovou reformulaci pojmů tvrdý a měkký euroskepticismus, kterou provedli na základě reflexe Kopeckého a Muddova schématu (Szczerbiak, Taggart 2003: 12). Přidrželi se jejich odděleného dvou-dimenzionálního chápání postoje stran k evropské integraci a EU. Za základ nového vymezení tvrdého euroskepticismu vzali vymezení euroodmítavých stran, za bázi měkkého euroskepticismu pak jednoduše Kopeckého a Muddův euroskepticismus. Nové vymezení představuje následující tabulka.

**Tabulka 2: Revidované vymezení tvrdého a měkkého euroskepticismu Szczerbiaka a Taggarta**

Tvrdý euroskepticismus	Měkký euroskepticismus
Principiální opozice k projektu evropské integrace ztělesněného v EU, jenž je založen na předání nebo přenesení pravomocí na nadnárodní instituci jakou je EU.	Souhlas s projektem evropské integrace, jež přenáší pravomocí na nadnárodní instituci jakou je EU. Opozice ale vůči současnému nebo plánovanému směru integrace, jenž je založen na <i>dalším</i> rozšiřování pravomocí EU.

Nové Szczerbiakovo a Taggartovo vymezení – ve srovnání s původní verzí – *lépe precizuje a odděluje* oba druhy euroskepticismu. Zvláště významné je to u měkkého euroskepticismu. Jeho nová definice je jasnější a mírně zužuje původní „bezbřehost“ měkkého euroskepticismu,

byť i nové vymezení je stále poměrně široké. Drtivou většinu stran, jež bylo možné zahrnout pod původní vymezení, lze totiž pravděpodobně identifikovat i pod novou definicí. Současně ponechání původní terminologie, tj. „klasického“ výrazu euroskepticismus, usnadňuje přehlednost při práci s ním, což je výhoda ve srovnání s terminologicky komplikovaným schématem Petra Kopeckého a Case Mudda.

Ani revidované Szczerbiakovo a Taggartovo vymezení euroskepticismu ale příliš neřeší otázku, kterou naopak Kopecký s Mudem ve své kategorizaci zohledňovali, tedy *co se stranami, jež jsou jak vůči evropské integraci, tak EU naladěny pozitivně?* Navíc – a v tom jsou Kopecký a Mudde opět velmi inspirativní – nedají se i v rámci pozitivně naladěných stran hledat významné rozdíly?

Za zajímavý pokus vytvořit propracovaný a terminologicky jednotný a jednoduchý koncept lze považovat typologizaci Nicolý Contiho (Conti 2003), respektive Nicolý Contiho a Lucy Verzichelliho (Conti, Verzichelli 2002). Určitou slabinou je v tomto případě snad jen skutečnost, že pracuje ještě s původním nerevidovaným pojetím tvrdého a měkkého euroskepticismu Szczerbiaka a Taggarta. Nerozlišuje bohužel proto důsledně mezi evropskou integrací a EU. Nicméně hlavní přínos Contiho a Verzichelliho koncepce – inovační vymezení dvou ideálních pozitivních přístupů k evropské integraci a jednoho neutrálního – tyto nevýhody plně vyvažuje.

První pozitivním postojem je *funkční europeanismus*, který zohledňuje podporu strany evropské integraci, jež ovšem plyne z cíle sloužit národním nebo stranickým zájmům, které se od integračních zájmů liší. Evropská integrace není cílem sama o sobě, ale napomáhá širším cílům strany: ekonomické stabilitě, modernizaci země atp.. Tomu odpovídá i postoj strany k integraci, kterou bude podporovat tak dlouho, dokud se nedostane do rozporu s jejími či národními zájmy.

Druhým a současně nejpozitivnějším postojem je *ztotožňující (identitární) europeanismus*, jenž reprezentuje principiální podporu evropské integrace. Integrační proces není takovou stranou vnímán z hlediska přínosů a užiteků pro národní scénu nebo stranu samotnou, ale klíčovým cílem je integrace jako taková a její prohlubování. Evropská integrace je z povahy věci u tohoto přístupu *sama o sobě* dobrá a je třeba ji podporovat, i když vyžaduje náklady. Důležitým znakem ztotožňujícího europeanismu je *jazyk*. Ten používá slovník *oslavující* unii.

Třetím (ideálním) přístupem je potom *neutrální (nespecifikovaný nebo nejasný) postoj*, jenž odráží jakýsi pomyslný střed mezi euroskepticismem a europeanismem. Strana, pro niž je charakteristický, se integrační problematikou vůbec nezabývá nebo jen minimálně a/nebo jí chybí jasný postoj k ní. V jejích programových dokumentech a prezentovaných názorech stranických leaderů se jednotlivým unijním politikám nevěnuje pozornost nebo pouze okrajově. I tato Contiho kategorie může být považována za přínosnou. I když podobné strany s ohledem na akceleraci integračního procesu a expanzi EU do různých sfér budou velmi řídké, jejich existence není vyloučena. Typicky může jít o některé monotematické strany (důchodcovské formace atd.). Tato kategorie by také mohla „řešit“ problém svým postojem nečitelných stran, jakou bylo například v 90. letech už zmíněné Mečiarovo HZDS.

Shrnutí základních znaků všech pěti kategorií od nejnegativističtějšího tvrdého euroskepticismu po nejpozitivnější ztotožňující europeanismus nabízí následující tabulka. Její poslední sloupec zachycuje *možné* přibližné umístění českých politických stran, o něž jsme se pokusili v jiném textu s Vitem Hlouškem.



**Tabulka 3: Contiho a Verzichelliho koncept euroskepticismu – europeanismu s orientačním zachycením pozice českých politických stran.**

Postoj	Obecná charakteristika stranického postoje	Typ přístupu	Konečný cíl	Způsob integrace	Jazyk	Pozice českých stran
Tvrký euroskepticismus	Principiální opozice k EU a evropské integraci. Prosazují vystoupení z EU nebo radikální změnu trajektorie celého projektu evropské integrace ve srovnání s tím současným. Jsou vůči integraci protestně zaměřené.	Principiální opozice	Radikální změna trajektorie EU nebo vystoupení země z unie	Návrat kompetencí členskými státním	Založený na protestu	(RMS), KSČM
Měkký euroskepticismus	Nejsou principiálně proti členství v EU a evropské integraci, ale zastávají kvalifikovanou opozici vůči EU v jedné nebo více politických oblastech. Nebo takovou opozici zastávají v situaci, existuje-li u nich pocit, že ‚národní zájem‘ je v rozporu se současným směřováním EU. Strana je ochotná k reformě ‚Evropy‘.	Kvalifikovaná opozice	Reforma trajektorie EU	Mezivládní přístup	Orientovaný na cíl	ODS
Neutrální/ nejasný/ nespécifikovaný postoj	Nemají vyhraněný pohled na evropskou integraci. K některým partiálními politikám mohou vyjadřovat názor, ale není možné přesně identifikovat celkový postoj strany.	–	–	–	–	
Funkční europeanismus	Podpora evropské integrace může být vedena strategií sloužit domácím zájmům nebo zvláštnímu stranickému cíli. Není zpochybňováno pokračování integrace jako takové, pokud bude sloužit těmto zájmům. Jinak bývá vztah k evropské integraci převážně vyjadřován v pojmech bránících status quo.	Kvalifikovaná podpora	Status quo nebo další pokračování integrace sloužící národním/ stranickým zájmům	Mezivládní přístup	Orientovaný na cíl	ČSSD, KDU-ČSL
Ztotožňující (identitární) europeanismus	Principiální podpora evropské integrace a EU. Je požadováno pokračování přesunu dalších kompetencí z národní na nadnárodní úroveň, federální Evropa a evropské občanství. Prohlubování integrace je zásadní cíl strany	Principiální podpora	Bezpodmínečná podpora integrace	Nadnárodní přístup	Oslavný	US-DEU (ED)

*Zdroje: Conti 2003: 23 a 24; orientační umístění českých politických stran převzato z Hloušek, Kopeček 2004: 100, zjednodušeno). Šipka naznačuje směřování strany.*

*V závorce uvedeny subjekty, které nejsou na národní úrovni relevantní (ED – Evropští demokraté, RMS – Republikáni Miroslava Sládka).*

Contiho a Verzichelliho rozlišení měkkého euroskepticismu a funkčního europeanismu činí obě kategorie *relativně flexibilní a navzájem prostupné*. Jak Conti konstatuje, v souvislosti s aplikací na případ Itálie se některé strany mohou časem přesunout z jedné kategorie do

druhé, což odráží jejich *pragmatický přístup* k integraci. Naproti tomu tvrdý euroskepticismus a ztotožňující europeanismus jsou *mnohem stabilnější kategoriemi*. Strany, které do nich lze umístit, budou mít mnohem vyhraněnější (ideologičtější) pohled na evropskou integraci a lze předpokládat, že jimi zastávaná pozice bude mít dlouhodobý ráz.

Konstrukce euroskepticismus – europeanismus se mi osobně jeví – ve srovnání s předchozími koncepty Szczerbiaka s Taggartem a Kopeckého a Mudda – asi nejlépe využitelná pro *základní* aplikaci na české poměry. Výhody už byly nastíněny. Otevřená zůstává otázka, zda se nepokusit jasněji oddělit měkký euroskepticismus a funkční europeanismus. Co se týká nevýhod, lze se zamyslet nad tím, zda by nestálo za úvahu na základě Kopeckého a Muddova přístupu více zohlednit odlišnost dimenze podpory evropské integrace a dimenze podpory EU. Sice je od sebe nelze nikdy zcela oddělit, nicméně určitou diferencí mezi nimi by zřejmě bylo zapotřebí zohledňovat.

## 5. Pokusy o konceptualizaci postoje k ‚Evropě‘ v českém kontextu

V úvodu této diskusní stati bylo zmíněno, že dosavadní reflexe konceptů zabývajících se postoji stran k „evropské“ otázce je v českých poměrech zatím minimální. Je nicméně třeba uvést, že existují pokusy o vlastní typologizaci postojů stran v českém politologickém a politickém kontextu. Příznačné pro ně je nikoliv konstrukce určité klasifikační matrice, do níž jsou jednotlivé strany zařazovány, ale postup opačný, tj. až dodatečné vytvoření ad hoc typologie na základě empiricky zjištěných postojů jednotlivých stran. Domnívám se, že tento přístup nelze a priori považovat za nesprávný, nicméně má jistá omezení při jeho aplikačním použití na větší počet zemí. Stejně jako Contiho a Verzichelliho typologizace se také dva níže zmíněné klasifikační pokusy nesnaží o důsledné rozlišení dimenze podpory EU a evropské integrace.

Po parlamentních volbách v roce 2002 jsme se pokusili s Jakubem Šedem o podchycení postojů relevantních českých (a slovenských) politických stran k ‚Evropě‘ na základě jejich programatiky a veřejné prezentace ve volební kampani (Kopeček, Šedo 2003). Pracovně jsme je tehdy rozdělili – bez bližší teoretické specifikace – na tři kategorie: 1) „důsledně“ proevropské, kam jsme přiřadili ČSSD, KDU-ČSL a US-DEU, 2) proevropské „s výhradami“, kde jsme přiřadili ODS a 3) antievropské (ve smyslu antiunionijní orientace), kam „spadla“ KSČM. Ve zpětné reflexi pozdějšího dynamického zpřesňování názorů jednotlivých stran, specifikace jejich programů v postoji k ‚Evropě‘ i krystalizace odlišných názorů přímo uvnitř některých z nich, se tato typologizace ukázala jako poměrně „hrubá“.

Zpřesněnou kategorizaci, jež tento posun zohledňuje – s využitím podobné terminologie – nabídli po přístupovém referendu v červnu 2003 Jakub Dürr, Dan Marek a Pavel Šaradín (Dürr et al. 2004: 33). Tito autoři přidali dimenzi preferovaných nástrojů (cíle?) integrace. Strany rozdělili na 1) proevropské bez výhrad/federální EU (ČSSD, KDU-ČSL, US-DEU), 2) proevropské s výhradami/preference mezivládní spolupráce (ODS) a 3) rezervovaně antievropské (KSČM). I tato typologizace je vytvořena jako vedlejší produkt analýzy postoje relevantních stran pro ad hoc použití. Zajímavá je zde snaha autorů spojit analýzu programatiky a veřejně prezentovaných postojů jejich čelných politiků, z níž je kategorizace odvozena, s výzkumem názorů voličů jednotlivých stran na EU.

## 6. Jak euroskepticismus a europeanismus „měřit“ aneb přednosti a úskalí kvantitativních výzkumů

Szczerbiakova a Taggartova i Kopeckého a Muddova typologizace se omezovala na základní analýzu postoje stran především na základě chování stranických elit, medializovaných názorů a zaujímaných postojů. Vedle toho značně selektivně a někdy spíše namátkově využili autoři programové dokumenty stran. Tento přístup není ideální, protože v sobě skrývá větší či menší stupeň nepřesnosti. Přirozeně se tak nabízí otázka, jestli je možné zjišťovat postoje stran k evropské integraci a EU přesně či alespoň přesněji. Nabízí se zde využití propracovanějších přístupů založených na kvantitativnější bázi. Rozdíl mezi způsobem práce výše zmíněných dvojic autorů a tím, co je v dalším textu s určitou rezervou označeno za kvantitativní metody, ovšem nemůže být chápán příliš striktně. Navíc úskalí, která v sobě skrývají, přínos těchto metod pro výzkum postoje stran k ‚Evropě‘ rovněž limitují.

Michael Laver a Ben Hunt (1992) hovoří o třech *základních* kvantitativních metodách určení postoje stran k určité otázce: analýze stranických dokumentů, výzkumu veřejného mínění a klasifikaci na základě názorů expertů. Všechny mají své výhody a nevýhody, které shrnul poměrně výstižně – i z hlediska výzkumu podpory ‚Evropy‘ – Leonard Ray (1999). Analýza stranických dokumentů sice přinese přímou informaci o postoji strany, avšak její vyhodnocování do toho vždy vnáší silný subjektivní prvek daný přístupem a názory vyhodnocujícího. Mimo to programová „produkce“ jednotlivých stran je, co do počtu a rozsahu jednotlivých dokumentů, často těžko srovnatelná.

Výzkum veřejného mínění dokáže nejenom relativně spolehlivě určit názor elektorátu na dílčí aspekty „evropské“ otázky, přičemž zvláště důležité je, že umí určit soulad nebo rozdíl mezi postojem voličů dané strany a oficiálním názorem strany. U této metody bývá problémem nákladnost a srovnatelnost metodiky výzkumů, která se často liší, což problematizuje vypovídací schopnost komparativního výzkumu především na celoevropské úrovni. Jen zřídka se totiž provádějí výzkumy zaměřené na postoj stran k integraci, jež jednotně pracují se stejnou metodikou ve všech nebo alespoň většině evropských zemích (výjimkou jsou některé výzkumy Eurobarometru).

Využití třetí metody – názorů expertů – má výhodu nízkých nákladů a relativně snadné a objektivní zpracovatelnosti. Nevýhodou je problém reprezentativnosti vzorku respondentů, jenž je navíc malý. V českých poměrech je tato poslední metoda zatím rozšířena asi nejméně<sup>3</sup>, a proto jí bude věnována pozornost podrobněji. Leonard Ray provedl a zpracoval i na základě starších údajů právě takový výzkum založený na názorech expertů, přičemž se zaměřil na následující otázky:

- 1) „postoj stran k evropské integraci“; odstupňováno na sedmibodové škále od 1 po 7 (od silné opozice k evropské integraci až po silnou podporu evropské integrace);
- 2) „význam této otázky pro stranu“; využita pětistupňová škála od 1 po 5 (od hodnocení, že evropská integrace není důležitá a strana se k ní nikdy nevyjádřila až po hodnocení, že evropská integrace je pro stranu nejdůležitější otázkou);
- 3) „stupeň nesouhlasu uvnitř strany s pozicí zastávanou stranickým vedením“; odstupňováno pěti stupni (od 1 – strana je zcela jednotná až po 5 – názor vedení je v rozporu s názorem většiny stranických aktivistů).

Následující tabulka demonstruje výsledky výzkumu založeného na názorech expertů na příkladu Velké Británie. Zde tradičně probíhá okolo „evropské“ otázky velmi ostrá diskuse. Na tomto příkladě lze mimo jiné ukázat i relativně velkou proměnu postoje některých stran v průběhu času (labouristé) nebo růst vnitřní disharmonie (konzervativci).

**Tabulka 4: Přiblížení pohledu expertů na postoje britských stran k ‚Evropě‘**

Strana	Postoj k evropské integraci			Význam tohoto tématu			Stupeň nesouhlasu uvnitř strany		
	1984	1992	1996	1984	1992	1996	1984	1992	1996
Velšská národní strana	5,57	6,00	6,00	2,67	2,67	3,00	2,00	2,00	2,00
Zelení	5,50	3,75	3,75	2,00	2,50	2,50	3,00	2,50	2,50
labouristé	4,5	6,00	6,00	2,75	3,25	3,50	2,75	2,38	2,38
Sociální a liberální demokraté	6,63	6,63	6,63	3,5	3,38	3,38	2,13	2,13	2,13
Skotská národní strana	5,67	6,33	6,00	2,67	3,5	3,33	1,67	2,33	2,17
Konzervativní strana	3,38	3,88	3,50	3,00	3,63	4,00	2,63	3,25	3,50

*Zdroj: Ray 1999: 305 (mírně zjednodušeno)*

Použití třetí otázky/indikátoru zohledňujícího stupeň nesouhlasu v rámci dané strany je zcela na místě. V řadě stran totiž existují silné frakce, jež právě v „evropské“ dimenzi mívají odlišný názor než je oficiálně prezentovaný postoj strany. Typickým příkladem jsou sociální demokraté ve Švédsku nebo Dánsku, již se formálně svými názory dají zařadit v Contiho a Verzichelliho typologii k funkčním až identitárním europeanistům. Ovšem značná část jejich členů i někteří přední politici jsou naopak tvrdě euroskeptičtí (srov. Johansson, Raunio 2001; Kopeček 2003).

Tento stav může mít dlouhodobý nebo i trvalý charakter. Pro stranu je totiž obvykle výhodnější existence vnitřní frakce s odlišným názorem na evropskou integraci než secese této frakce a etablování konkurenční formace. Ta by ji totiž mohla připravit o nemalou část voličské podpory. Volenou strategií vůči takové frakci je tedy spíše snaha o její neutralizaci. U obou zmíněných skandinávských sociálních demokracií to platí dvojnásob, protože značná část jejich tradičních voličů je euroskepticky naladěna, což *potenciální* ztráty v národních volbách ještě zvyšuje (srov. Aylott 1997). V současnosti je toto nebezpečí dobře vidět ve výsledcích voleb do Evropského parlamentu, kde švédští i dánští sociální demokraté získávají obvykle výrazně méně hlasů než v národních volbách. Jejich euroskeptičtí voliči k nim prostě nechodí anebo (protestně) hlasují pro jiné strany.

Na význam *euroskeptických frakcí uvnitř mainstreamových stran* (stran establishmentu) upozorňoval už Taggart ve svém základním textu z roku 1998 (Taggart 1998: 368–369). Pojímá je jako jeden ze čtyř základních projevů euroskepticismu, vedle (1) *existence monotematických antiunionijních stran*, (2) *protestních stran, které zahrnují euroskepticismus do své identity*, a (3) *stran establishmentu zastávajících euroskeptické pozice*.

„Frakční“ indikátor ale může signalizovat i pestřejší druh odlišnosti. Dobrým příkladem může být česká ODS, jež ve zmíněném Taggartově rozdělení projevů euroskepticismu patří

aktuálně ke stranám establishmentu zastávajícím euroskeptické pozice. Vedle malé, byť poměrně viditelné skupiny stranické elity, jež by se dala označit za tvrdé euroskeptiky (místopředseda Ivan Langer, poslanec Martin Říman), v ODS vnějškově převládá měkký euroskepticismus v minulosti reprezentovaný a profilově budovaný bývalým předsedou strany Václavem Klausem a v současnosti pak především prvním místopředsedou Janem Zahradilem (srov. Hanley 2002). Vedle toho ve straně ale existuje i mnohem pragmatičtější názor na ‚Evropu‘, jež by bylo možné označit za funkčně europeanistický. Přestože v současné veřejné prezentaci strany je výrazně méně viditelný a jeho vliv na tvorbu programatiky strany je omezený – zde jednoznačně dominuje euroskepticky naladěná skupina – jeho existence je neopominutelná. Tento funkčně europeanistický postoj zastává značná část poslanců (k viditelnějším představitelům lze přiřadit třeba poslance Jaroslava Zvěřinu a řadu představitelů ODS na regionální a komunální úrovni (srov. Chocholáčová 2004: 35). Je poměrně pravděpodobné, že po eventuálním přesunu do vládních pozic se v ODS dostaví jisté zmírnění kritického postoje strany k ‚Evropě‘ a celkový posun strany na linii euroskepticismus-europeanismus směrem k europeanismu. Podobnou modifikaci postoje po přechodu z opozice do vlády prodělalo v minulosti více mainstreamových catch-all stran v západní Evropě (viz níže). Není ale pravděpodobné, že by se jednalo o radikální posun, kterým by se ODS dostala až někde na federalistické pozice.

Shrneme-li, použití kvantitativních metod představuje důležitý nástroj, jež může významně pomoci při určení názoru dané strany na ‚Evropu‘. Je ovšem nutné respektovat limity těchto metod. Často totiž nedokážou zcela podchytit ‚barvitou‘ realitu postoje dané strany. Při zpracování případové studie politických stran konkrétní země se také jeví vhodné využití tří základních kvantitativních metod v kombinaci, tedy zohlednění – pokud je to možné – programatiky strany, názoru voličů i dotazníkového šetření názoru expertů.

## 7. Vztah k ‚Evropě‘ – nová konfliktní linie?

Jedním z nejčastěji diskutovaných témat je otázka, zda ‚Evropa‘ zrodila nové cleavage (konfliktní linii), jež rozšířila stávající strukturu cleavages. Tedy jinak řečeno, jestli vytvořila konkurenci doposud klíčové pravo-levé ose založené na socioekonomickém základě ‚staré‘ konfliktní linie vlastníci-pracující (Lipset, Rokkan 1967). K reprezentantům názoru, že se tak stalo, patří Simon Hix (1999). V rámci *prostoru EU* identifikuje vedle pravo-levé osy i linii integrace-nezávislost, neboli linii, jež rozděluje ty, kteří jsou pro a proti integraci. Za její základ považuje dávnou konfliktní linii centrum-periferie.

Jiní autoři ale upozorňují na skutečnost, že v *národních stranických systémech* k tomu alespoň prozatím nedošlo a ‚Evropa‘ zde hraje ‚pouze‘ roli méně či více významného politického problému (*issue*) stranické soutěže, nikoliv nové konfliktní linie. Tento názor vychází z původního Rokkanova sociálně-politického vymezení konfliktní linie, které předpokládá konflikt dostatečně intenzivní a dlouhodobý, aby došlo k rozčlenění společnosti na různé svou identitou odlišné sociální skupiny. Politické strany tak vznikly na těchto historicky daných liniích konfliktů, což strukturovalo politickou soutěž v západoevropských společnostech. Pozdější témata – včetně ‚evropské‘ otázky – včlenily do své stranické identity a to tak, aby odpovídala

jejich historicky vytvořeným orientacím/identitám. Vyplývá z toho závěr, že postoj k ‚Evropě‘ *nezrodil novou konfliktní linii* (srov. Marks, Wilson 2000; Sitter 2002).

Tento pohled rozvíjí Nick Sitter konstatováním, že oponování rozhodnutím přijatým na evropské úrovni se stalo *privilegiem* opozičních stran (Sitter 2002). Logicky to plyne z faktu, že vládami na nadnárodní úrovni vyjednané *kompromisy* v evropských záležitostech – pro jednotlivé státy různě výhodné a uspokojující – otevřely prostor pro opoziční kritiku motivovanou jak situováním se do role mnohem razantnějšího obránce národních (sociálních, ekonomických, kulturních atd.) zájmů, tak možností poukazovat na „neschopnost“ stávající vládní elity. Tato taktika opozičních stran může konvenovat s jejich ideologickou orientací – viz níže různé postoje jednotlivých stranických rodin.

U stran s *pragmatickým postojem* k evropské integraci, tj. flexibilních v rámci Contiho a Verzichelliho kategorií měkkého euroskepticismu a funkčního europeanismu, ale jde především o taktický *prostředek* využívaný v době působení v opozici. Opoziční pozice tedy u těchto stran ovlivňuje jejich deklarované „evropské“ názory. Tento pohled v českém kontextu je poměrně inspirativní. Umožňuje totiž alespoň částečně vysvětlit motivaci euroskeptických postojů zastávaných ODS v posledních (opozičních) letech.

Pro osvětlení důvodů omezeného vlivu ‚Evropy‘ na západoevropské stranické systémy je důležitá analýza Petera Maira (Mair 2000). Mair se zaměřuje na dva základní rysy stranických systémů: jejich formát, tedy počet stran v systému, a jejich mechanismus, tj. interakce mezi stranami dané jejich ideologickou vzdáleností. Jak konstatuje v případě formátu: z desítek nových politických stran, jež vznikly v západní Evropě od roku 1979 do roku 1998, *se pouze tři (!)* přímo orientovaly na otázku evropské integrace.<sup>4</sup> Všechny se zaměřily především na nadnárodní úroveň, tj. na soutěž ve volbách do EP, což odpovídalo i jejich monotematickému – pro nebo protievropskému – profilu a národní úroveň ponechaly víceméně stranou. Mair tak poměrně přesvědčivě dokládá, že postoj k ‚Evropě‘ *nevedl k vzniku nových relevantních aktérů na národní úrovni*.

Podobně se jen minimálně otázka ‚Evropy‘ promítala do mechanismu soutěže. Formování vládních koalic, vytváření společenství, antagonismů či polarizací, jež ovlivňovaly národní soutěž, nebylo ‚Evropou‘ – až na několik málo výjimek – nijak zásadně změněno. Dosavadní strany establishmentu ať levostředové nebo pravostředové podporu ‚Evropy‘ více či méně akceptovaly a tato otázka hrála v soutěži mezi nimi na národní úrovni jen doplňkovou roli (srov. Ladrech 2001). Formace, které se vymezily tvrdě antiunionně, typicky radikálně pravicové nebo levicové formace, byly už před vstupem „evropské“ otázky do národní politiky na periferii politického spektra a na této pozici se ani pod vlivem ‚Evropy‘ nic zásadního nezměnilo. Jejich protestní charakter se pouze rozšířil o další prvek. ‚Evropa‘ se tedy stala jen jedním z řady faktorů ovlivňujících národní stranické soutěže. Významnou roli hrála de facto pouze při volbách do EP, což ovšem mělo na národní úroveň pouze minimální vliv. Celkově shrnuto tedy má EU a evropská integrace na podobu národních stranických systémů jen *nepřímý a velmi malý vliv* (srov. Poguntke et al. 2003).

Jednou z mála významných výjimek z tohoto pravidla je dle Maira Velká Británie, kde se jedna ze dvou klíčových stran – konzervativci – od konce 90. let posunula na vyhraněně euroskeptické pozice, přičemž z odporu k pokračování integrace (typicky zavedení eura) učinila velmi důležitý prvek svého opozičního působení vůči vládním labouristům. Konzervativní posun potvrzují výsledky výzkumu názorů expertů. V roce 1996 Leonardo Ray „naměřil“

hodnotu 3,5 – na škále 1–7 (viz výše tabulka 4). V roce 1999 podle dalšího výzkumu založeného na stejné metodice už konzervativci dosáhli hodnoty 2,15, což se blížilo silné opozici k evropské integraci (Hooge et al. 2002).

Nicméně přesto používání označení nová konfliktní linie pro postoj k „evropské“ otázce není v politologické literatuře výjimečné. Plyne to z rozvolňování pojmání konfliktních linií, které jsou někdy chápány už zcela mimo původní rokkanovské vymezení, tj. bez nějakého hlubšího základu v sociální struktuře společnosti. Považovat podobně nestrukturovanou a poměrně fluidní konfliktní linii za *plnohodnotnou* je ovšem značně problematické. Podobný závěr – pro poměry západní Evropy – je možné zformulovat i v případě, že ztotožníme *konfliktní linii* a *dimenzi stranické soutěže*, což je poměrně běžná praxe.

Komplikovanější je situace v „nových“ členských zemích střední Evropy. Struktura konfliktních linií zde nabyla v podmínkách soutěživé politiky po roce 1989 výrazně odlišné podoby než v Evropě západní. Dále stupeň euroskepticismu se v této části Evropy ukazuje výrazně vyšší než v poměrech západní Evropy (viz níže). Je proto otázkou, jestli alespoň u některých středoevropských zemí, jejichž stranické systémy procházejí dynamickými změnami a míra euroskepticismu je zde vysoká (typicky případ třeba sousedního Polska), o něčem podobném nebude možné časem uvažovat.

Z hlediska výsledků těch několika málo monotematických stran úspěšných ve volbách do EP je zajímavé, že ‚Evropa‘ ‚vygenerovala‘ *především* monotematické tvrdě euroskeptické strany a nikoliv formace identitárně europeanistické. Potvrdily to i poslední volby do EP v červnu 2004, kde významně uspěla už zmíněná Strana nezávislosti Spojeného království (UKIP) a prosadily se, byť ne tak výrazně, i tvrdě euroskeptické strany ve Švédsku (Červnová kandidátka – J) nebo v Dánsku (Červnové hnutí – JB a Lidové hnutí proti EU – FB). Naopak ideové (pro)evropanství, tedy Contiho identitární europeanismus, se *trvalým základem žádné nové úspěšné strany nestaly*. Vysvětlení lze nalézt v tom, že stále *absentuje* větší skupina voličů cítících primárně vazbu k ‚Evropě‘ a nikoliv k ‚svému‘ *národnímu státu*. V této souvislosti je možné v podstatě pominout – z hlediska voličského významu téměř zanedbatelné – projevy evropské (unijní) identity u některých příslušníků národních elit, stejně jako u unijních politických a úřednických elit.

Identitární europeanismus jednoduše postrádá dostatečný mobilizační potenciál, aby *pouze o něj* bylo možné *dlouhodobě* opřít identitu nějaké relevantní strany. Nevylučuje to samozřejmě, že se mohou objevit případy, když nově vznikající strana využije evropanství jako důležitý nebo dokonce klíčový prvek své identity. Asi nejzajímavějším příkladem jsou v českém kontextu Evroští demokraté (ED), kteří v koalici se Sdružením nezávislých kandidátů uspěli v posledních volbách do EP v červnu 2004 (11 % hlasů). Pomineme-li nesnadno zodpověditelnou otázku, jak se ve výsledku této koalice promítl aktuálně voličsky přitažlivý fenomén ‚nezávislosti‘, lze předpokládat, že pokud se ED budou chtít trvaleji etablovat na národní úrovni, budou muset ve své politické agendě posílit i prvky nesouvisející přímo s problematikou evropské integrace (pravděpodobně je v tomto směru zvýraznění liberálně-centristického profilování, jež je i v současnosti u ED v určitém stupni identifikovatelné).

Varující je pro sázku na výhradně ‚proevropský‘ kurs, jenž je doprovázen určitou rezignací na národní dimenze politiky, zkušenost US-DEU. I když následující nabídnutá souvislost s ‚Evropou‘ nemá vševysvětlující charakter důvodů ztráty většiny voličů unionistů, umožňuje minimálně objasnit jeden z jejích důležitých kořenů. Rozhodnutí vstoupit do levostředové

Špidlovy vlády po parlamentních volbách 2002 bylo stranickou elitou US-DEU jednostranně zdůvodněno – do jisté míry utilitárně – snahou vytvořit „proevropský“ kabinet, jenž by garantoval český vstup do EU. Tento „evropský“ prvek, a s tím spjatý apel na prointegrační směřování jako prioritu, jenž má *absolutní přednost*, vedl de facto v rámci vládního působení k potlačení ostatních původních elementů liberálně pravicové identity této strany. Důležitou roli zde samozřejmě měla i pozice US-DEU jako menšinového koaličního partnera, jehož zájmy jsou v podstatě „upozaděny“.

K revizi tohoto kursu vedením unie nedošlo – i díky motivaci setrvat u exekutivní moci – ani v průběhu roku 2003, kdy se vstup do EU stal jistotou. Spoluzapříčinilo to vnitřní rozklad unionistů a ztrátu téměř celého elektorátu. Případ US-DEU tak potvrzuje tezi, že i pro etablované formace je *jednostranně* upřednostnění orientace na „evropskou“ otázku mimořádně riskantní záležitostí.

## 8. ‚Evropa‘ a stranické rodiny

Další záležitostí, která se stala v rámci diskursu k vlivu ‚Evropy‘ na národní stranické systémy poměrně diskutovanou, je, zda existuje jednotný názor jednotlivých stranických rodin na ‚Evropu‘. Podívejme se na tuto otázku nejprve trochu šířeji. Už výše byl zmíněn Mairův názor, že v drtivé většině případů existuje více či méně pozitivní názor mainstreamových stran na ‚Evropu‘ ve ‚starých‘ členských zemích (jednou z mála výjimek z tohoto pravidla jsou už zmínění britští konzervativci). Shodují se na tom i další autoři (Taggart 1998, Szczerbiak, Taggart 2000, Conti 2003). Mainstreamové strany přitom fungují/fungovaly jako vládní strany. Samozřejmě to nevylučuje existenci i tvrdě euroskeptických frakcí v jejich rámci. Navíc se mohou vyskytnout (už zmíněné) případy, že některé mainstreamové catch-all<sup>5</sup> strany zaujímaly, v průběhu svého působení v opozici, pozice měkkého euroskepticismu, čímž si vytvářely prostor pro kritiku vládní politiky. V době svého vládního působení se ale zpravidla posunuly na pozice funkčního europeanismu. Pouze výjimečně se do vládních pozic dostaly formace, které byly vůči ‚Evropě‘ i v této pozici nadále velmi kritické. Tyto výjimky připadaly především na protestně-populistické strany, jako byli například rakouští Svobodní (FPÖ).

Tvrdý euroskepticismus naopak funguje jako jeden z prvků identity protestních stran působících na okraji politického spektra, jež jsou trvale vyloučeny z participace na vládní moci. Obvykle se jednalo o strany komunistické, radikálně levicové, radikálně pravicové nebo (nové) populistické formace.

Gary Marks, Carol Wilson a už zmíněný Leonard Ray (Marks, Wilson 2000; Marks et al. 2002) se pokusili jít více do hloubky a zjistit, jestli lze vysledovat i jednotný postoj jednotlivých stranických rodin k ekonomickému a politickému rozměru evropské integrace a k integraci obecně. Chybí zde bohužel prostor pro podrobnější přiblížení jejich závěrů. Lze shrnout, že na bázi kvantitativních výzkumů pozice jednotlivých stran dokázali vysledovat určitý *obecný* trend u každé rodiny. Tento trend ovšem doprovází i určité výjimky a odchylky a to i z hlediska vývoje jednotlivých stran v průběhu času, takže jej není možné absolutizovat. Tento fakt potvrzují i dílčí výzkumy jednotlivých stranických rodin (srov. Featherstone 1988; Bomberg 1998).

Nejvíce integraci podporovaly *liberální a křesťanskodemokratické strany* (s významnou výjimkou protestantských – viz níže), následované *sociálními demokraty/socialisty* a *regio-*



*nálními formacemi*. Liberální, křesťanskodemokratické a sociálnědemokratické politické elity tradičně fungovaly jako hlavní propagátor integrace, a proto je jejich pozice logická. Tyto strany silně podporovaly jak ekonomickou, tak politickou integraci, protože v ní spatřovaly důležitý prostředek realizace svého programu. Lišily se pouze v akcentu kladeném na ekonomický a politický aspekt integrace. Pro liberální a křesťanskodemokratické strany byly oba aspekty zhruba stejně důležité, protože v nich spatřovaly možnost posilování jak tržní, tak osobní svobody a zvyšování ekonomického růstu. Sociální demokraté více preferovali politický rozměr integrace, jenž představoval realizaci jejich tradičně internacionalistického vidění světa a zajistil jim možnost rozsáhlého regulačního působení na celoevropské úrovni.

U regionálních formací je jejich silná podpora integrace dána zaměřením na co největší oslabení národních států a naopak posílení autonomie a významu regionu/oblasti, jehož zájmy reprezentují. V EU vidí vhodnou protiváhu vůči národním vládám.

Poněkud méně integračně nadšené byly *konzervativní strany* a *agrární strany* a *strany zelených*. Agrární strany – příklad především Skandinávie a Švýcarska – sice obecně oceňovaly některé ekonomické přínosy integrace (typicky vysoké zemědělské dotace), ale integrace podle nich preferuje především průmyslové a městské zájmy nikoliv zájmy venkova. Jen omezeně také podporovaly přenos kompetencí na nadnárodní úroveň, která z jejich pohledu pouze mění závislost z národního centra na závislost na (vzdáleném) nadnárodním centru.

Konzervativní formace byly ve svém názoru rozděleny v ekonomické a politické dimenzi. Zatímco v ekonomické oblasti plnila integrace jejich naděje (odstranění bariér volnému trhu), v politické oblasti se dostaly do ostré opozice dané obavou z oslabení národního státu, jeho suverenity a národní kultury jako důsledku integrace. Tento postoj byl charakteristický pro britské konzervativce nebo (dnes už neexistující) francouzské Sdružení pro republiku (RPR). Je ovšem nutné brát v úvahu, že hranice mezi liberální a konzervativní rodinou vzhledem k jejich konvergenci v posledních desetiletích značně splývá, a v tomto případě je vždy značně diskutabilní přiřazení konkrétní strany do jedné z rodin.

Rodina stran zelených se staví do umírněné opozice proti ekonomické integraci, protože ekonomický růst, jenž přináší, podle ní probíhá na úkor sociálních zájmů a ochrany životního prostředí. V politické sféře oceňovaly možnost prosazovat sociální a environmentální standardy prostřednictvím nadnárodních institucí, naopak byly kritické k zmenšování možností demokratické participace a kontroly.

Nejskeptičtější vůči integraci byly *protestantské strany*, *extrémně pravicové formace* a *kommunistické a radikálně levicové strany*. Euroskepticismus protestantských stran, které působí především ve Skandinávii, se zrodil z odporu ortodoxní luteránské opozice vůči kultuře dominantních vládnoucích elit a hlavnímu proudu luteránské církve. Morálně-dogmaticky se vymezující protestantské strany se díky tomu staly obhájci zájmů periferií skandinávských zemí proti převládající kultuře národních center. Jejich kulturně-politický euroskepticismus nedokáže vyvážit ani jejich víceméně pozitivní vztah k ekonomickému rozměru integrace. Ovšem i mezi původně katolickými stranami se najdou výjimky z převládajícího silně prointegračního kursu křesťanskodemokratické rodiny. Viz příklad bavorské Křesťansko sociální unie (CSU), která je rozhodně méně europeanistická než „sesterská“ německá Křesťansko demokratická unie (CDU). U CSU jde o výsledek propojení místního nacionalismu a obrany tradičních hodnot.

Strany krajní/radikální pravice už byly v různých souvislostech z hlediska svého kritického vztahu k ‚Evropě‘ zmíněny. Podobně jako pro konzervativce je pro ně důležitá obrana národního

státu a národní suverenity, což vede k jejich ostře negativnímu postoji k politické integraci, jež přenáší kompetence na nadnárodní orgány. Kritické jsou tyto strany i k ekonomické integraci, jež z jejich úhlu pohledu produkuje nezaměstnanost a oslabuje národní stát, jenž ztrácí možnost kontroly ekonomiky.

Ještě euroskeptičtější je komunistická a radikální levice, jež pohlíží na evropskou integraci jako na producenta ekonomických nerovností a nástroj nadvlády mezinárodního kapitálu. K politické integraci se staví do opozice z důvodu nedemokratického charakteru nadnárodních institucí, které jsou ovládány a kontrolovány mezinárodními korporacemi.

Podíváme-li se souhrnně na příčiny postojů jednotlivých stranických rodin, zjistíme, že se úzce váží k jejich původní stranické identitě. Opět je zde tedy možné nalézt úzkou provázanost s historickým zakotvením konfliktních linií, na nichž jednotlivé stranické rodiny vznikly. Je tím možné vysvětlit jinak těžko pochopitelnou situaci, proč například regionalisté, kteří svým profilem a prezentací někdy mohou mít blízko ke krajní pravici, evropskou integraci podporují. Důvodem je jejich opozice vůči národnímu centru (linie centrum – periferie), které může být v důsledku integrace oslabeno.

Naznačené převládající postoje jednotlivých stranických rodin platí pro západoevropské prostředí. Nicméně je možné je v zásadě považovat minimálně za dobré *východisko* k dalšímu komparativnímu výzkumu pro středoevropské a východoevropské země. V této souvislosti je ale nezbytné brát v úvahu, že euroskepticismus je v „nových“ středoevropských zemích EU významně silnější než v těch „starých“. Hledání příčin tohoto jevu přesahuje možnosti této stati, nicméně sám o sobě je tento fakt evidentní. Podle souhrnných údajů shromážděných Taggartem a Szczerbiakem k začátku roku 2002 získaly euroskeptické strany ve „starých“ členských zemích v posledních národních volbách něco přes 15 % hlasů. V „nových“ členských zemích (plus Rumunsko a Bulharsko) to byla více než čtvrtina hlasů (Taggart, Szczerbiak 2002: 16). Tento fenomén potvrdily i poslední volby do EP v červnu 2004. K nejviditelnějším příkladům patřily Polsko, Česká republika a Maďarsko, kde euroskeptické strany posbíraly okolo poloviny hlasů.<sup>6</sup> Z hlediska výzkumu na tomto poli se tak otevírají velmi zajímavé možnosti komparativního výzkumu.

## 9. Možné důsledky evropské ústavy pro stranický diskurs k ‚Evropě‘

Poslední záležitostí, kterou není možné obejít, byt' zde bohužel chybí prostor na její podrobnější zhodnocení, je otázka, co nového do postojů stran k ‚Evropě‘ vnese dohoda o podobě Smlouvy o ústavě pro Evropu přijatá na summitu EU v červnu 2004 v Bruselu. Diskurs okolo postoje politických stran k ‚Evropě‘ tím dostal mimořádně dynamický impuls, a to bez ohledu na to, jestli smlouvu budeme hodnotit jako zásadní a nebo jen dílčí krok k federálnímu uspořádání EU. Hlavní osa debaty, která ratifikační proces v jednotlivých členských zemích bude provázet, se zaměří na akceptaci nebo naopak odmítnutí tohoto federalistického posunu EU.

V této situaci je důležité, že se zřejmě nijak výrazně nezmění dosavadní negativní postoj euroskeptických stran k EU, byt' bude zajímavé, jestli především u některých měkkých euroskeptiků dojde k rozpracování a prosazování alternativního modelu politické a ekonomické integrace. Zřejmě mnohem významnější dopad ale bude mít ratifikační proces pro europeanistické strany, jež vnímají *současnou podobu* EU a evropské integrace pozitivně. Kvalitativní

posun k federálnímu uspořádání EU ovšem představuje zásadní krok, který nemusí být přijat bez výhrad ani současnými zastánci unie. Jedním z důsledků pravděpodobně bude větší názorová diferenciaci uvnitř jednotlivých stran. Potenciálně to nesporně dále zvýší riziko vzniku *vnitřních frakcí* založených právě na bázi rozdílného pohledu na „evropskou“ otázku.

Ještě významnější ale bude, že *mezi* europeanistickými stranami to pravděpodobně povede k *větší* diferenciaci na bázi přijatelnosti či nepřijatelnosti (možné) budoucí evropské federace a její případné žádoucí podoby. Nově se tím rozšíří škála možných postojů. Otevírá to prostor k typologizačním konstrukcím, které dokážou tento kvalitativní posun zohlednit. Kategorizace europeanistických stran se tak zřejmě ocitla před novým významným dělítkem, jež čeká na nové koncepční zohlednění.

## 10. Závěr

Výzkum postojů stran k ‚Evropě‘ prodělal v posledních letech dynamický vývoj a ani aktuálně rozhodně neprožívá stagnaci. Spíše se zdá, že v důsledku kvalitativně a kvantitativně nových impulsů – především největšího rozšíření EU v její historii a diskuse okolo ústavní smlouvy – bude tato oblast i v blízké budoucnosti prožívat akademický boom poháněný i silnou společenskou poptávkou.

Tento text se snažil – bez nároku na vyčerpávající přehled – podchytit klíčové trendy, které lze ve výzkumu postojů stran k ‚Evropě‘ zaznamenat. Všechny v něm prezentované typologizace mají své přednosti a nevýhody. Shrňme-li stručně: původní kategorizace Alekse Szczerbiaka a Paula Taggarta poskytuje pracovní velmi vhodný terminologický rámec pro dvojí vymezení euroskepticismu (měkký a tvrdý). Při aplikačním použití však nedokáže podchytit významné rozdíly v přístupech jednotlivých stran. Typologie Petra Kopeckého a Case Mudda je velmi propracovaná, což ovšem současně v sobě skrývá úskalí určité pojmové „přehlcenosti“. Kromě toho minimálně jedna její kategorie (europragmatismus) je prakticky obtížně využitelná. Její velkou předností je nicméně oddělení obecné podpory evropské integrace a podpory dalšího pokračování (prohlubování) integrace prostřednictvím EU. Revidovaná Szczerbiakova a Taggartova konceptualizace toto Kopeckého a Muddovo oddělení zohledňuje, ale ponechává původní termíny měkký a tvrdý euroskepticismus. Konečně typologizace Nicolý Contiho a Lucy Verzichelliho poskytuje terminologicky přehledný a jednoduchý rámec, jenž obsahuje diferenciaci jak uvnitř pozitivních (europeanistických), tak negativních (euroskeptických) postojů k ‚Evropě‘. Navíc umožňuje pracovat i se stranami bez čitelného či vyhraněného názoru na EU (neutrální, nespecifikovaná pozice). Jistým jejím problémem je slabé zohlednění rozdílu mezi obecnou podporou evropské integrace a dalšího rozvoje EU, tedy dalším prohlubováním integrace.

Vznik původních prací české politologie k postojům stran k ‚Evropě‘ ovšem vyžaduje nejenom typologizační rámec, ale i deskriptivní základ. Nezbytný tak bude další výzkum založený na kvantitativních metodách, jenž umožní přesnější identifikaci pozice jednotlivých stran, vnitřní disonance v jejich nitru atd. Vytvoří to podmínky pro širší komparaci, jež by mohla zohlednit jak stav v jednotlivých zemích západní Evropy, tak přece jenom (ještě stále) socio-politickou situaci bližších ostatních zemí postkomunistické střední Evropy.

## Poznámky:

1. Pojem europeanizace, jenž je doslovně převzat z anglického „europeanisation“ (někdy je do češtiny překládán i jako europeizace), je užíván v mnoha významech. K těm nejfrekventovanějším patří označení internacionalizace evropských hodnot a politických paradigmat na národní úrovni nebo přenosu národní suverenity na úroveň EU. Je také takto označován proces, kdy se národní politiky (ve smyslu policy) propojují se širším evropským rámcem. Dalším významem je například vytvoření zvláštních nadnárodních struktur na evropské úrovni (srov. Olsen 2002, Vink 2003, Hloušek 2004).
2. Tisková zpráva CVVM 24. 2. 2004.
3. K výjimkám patří výzkum, který uskutečnili v českých poměrech v roce 2003 Kenneth Benoit a Michael Laver. Bohužel v případě ‚Evropy‘ reflektovali pouze podporu vstupu do EU a význam této otázky pro danou stranu (jinak výzkum zahrnoval hodnocení postojů českých stran k řadě otázek od privatizace, přes zdanění, životní prostředí, nacionalismus až třeba po svobodu médií). Navíc – při vší úctě k oběma autorům – problémem, jenž snižuje reprezentativnost tohoto výzkumu, je výběr vzorku respondentů. Vedle zcela přirozeného zařazení politologů, sociologů, ústavních právníků nebo výzkumných pracovníků agentur pro výzkum veřejného mínění, kteří se stranám z určitého, byť rozdílného úhlu pohledu věnují, lze identifikovat několik značně sporných případů. Je problematické, zda ekonom a bývalý vedoucí katedry společenských věd brněnské Vojenské akademie, jenž se věnuje vojenským výdajům Východního a Západního bloku v době studené války, lze považovat za adekvátního respondenta. Rovněž lze mít pochybnosti, zda je nezaujatým expertem právník a poslanec za ČSSD, který v éře Špidlova kabinetu aspiroval na post ministra spravedlnosti. Stejně tak je otázkou, zda je odpovídající oslovovat odborníky na mezinárodní vztahy (identifikováni dva), kteří jsou nepochybně erudovaní, ovšem v poněkud jiné oblasti. Při malém vzorku reagujících respondentů (25) to významně ovlivňuje výpovědní hodnotu takového výzkumu, jenž má být založen na názorech expertů.

Výsledky výzkumu v otázce vstupu do EU a důležitosti této otázky pro zajímavost prezentuje v zjednodušené podobě následující tabulka. Údaje jsou čerpány ze souhrnného výsledku výzkumu zasláného 25. června 2004 v kopii hromadného e-mailu autorovi (identifikace části respondentů provedena dle e-mailů).

Strana	Podpora vstupu do EU	Důležitost této otázky pro stranu
ČSSD	17,1	17,4
KDU-ČSL	16,9	16,6
KSČM	4,9	13,3
ODS	11,6	15,0
US-DEU	18,4	18,0
RMS	4,4	12,8

### Poznámky:

Podpora vstupu do EU: škála 1 až 20, odmítá vstup – podporuje vstup.

Důležitost této otázky pro stranu: škála 1 až 20, nedůležité – důležité.

Uvedeny jen relevantní strany a pro zajímavost i Republikáni Miroslava Sládka (RMS).

4. Mair vyřazuje z analýzy Řecko, Španělsko a Portugalsko s ohledem na pozdní nastolení demokracie. Jako tři monotematicky evropské strany uvádí finský Svaz pro svobodné Finsko, britskou Stranu referenda a jednu miniaturní rakouskou formaci. Všechny dosáhly pouze minimálních volebních zisků. Mimo nich je ale nutné brát v úvahu, že několik podobných formací vzniklo i před rokem 1979 a další pak po roce 1998, přičemž některé byly výrazně voličsky úspěšnější – viz případy zmíněné v textu. I pro ně ale platilo primární omezení na nadnárodní úroveň.
5. Catch-all strana nebo také všelidová či univerzální strana je označení nového typu politické strany, jejíž rozmach byl zaznamenán od 60. let 20. století. Catch-all strany výrazně uvolnily svou vazbu na úzce sociálně ohraničenou skupinu a začaly se orientovat na oslovení prakticky všech sociálních

vrstev. V souvislosti s tím se – ve srovnání s masovými stranami – staly ideologicky výrazně flexibilnější a rozšířily svou programovou nabídku. Současně s tím se v nich omezil význam a vliv členské základny, která při primárně voličském zaměření catch-all strany nebyla (už) tak potřebná a naopak se posílilo postavení stranických lídrů. Plynulo to i z větší personalizace volebních kampaní, jejichž význam se pro získání voličů zvýšil a jejich forma se oproti minulosti proměnila (využití masových sdělovacích prostředků, politické reklamy, politického marketingu atd.).

6. V Polsku se jednalo o Ligu polských rodin (LPR), která získala 15,9% hlasů, Právo a spravedlnost (PiS) s 12,7% hlasů, Lepperovu Sebeobranu s 10,8% hlasů a Polskou lidovou stranu (PSL) s 6,3% hlasů. V České republice euroskeptická ODS dokonce suverénně zvítězila s 30% hlasů, za ní se umístila KSČM s 20,3% hlasů (z úspěšných formací by se dále dali k euroskeptickým pravděpodobně přiřadit i Želeného Nezávislí s 8,2% hlasů). Ještě úspěšnější než ODS byl maďarský FIDESZ-MPP s 47,7% hlasů.

## Literatura:

- Arki, Marietta. 2004. *The Source of Anti-EU Vote: A Mass-Based Preference or a Product of Party Politics?* Prezentováno na workshopu ECPR v Uppsala (<http://www.essex.ac.uk/ecpr/events/jointsessions/paperarchive/upsala/ws2/Arki.pdf>).
- Aylott, Nicholas. 1997. „Between Europe and Unity: The Case of the Swedish Social Democrats.“ *West European Politics* 20, No. 2, pp. 119–136.
- Beichelt, Timm. 2003. *Nationalism and anti-EU mobilization in postsocialists Europe*. Prezentováno na konferenci European Union Studies Association v Nashvillu (<http://aei.pitt.edu/view/subjects/D002010.html>).
- Binnema, Harmen. A. 2003. *Three Sorts of Europe. The Europeanisation of Party Programmes in the Netherlands and the United Kingdom*. Prezentováno na konferenci ECPR v Marburgu (<http://www.essex.ac.uk/ECPR/events/generalconference/marburg/papers/15/3/Binnema.pdf>).
- Bomberg, Elizabeth. 1998. *Green Parties and Politics in the European Union*. London: Routledge.
- Conti, Nicola, Verzichelli, Luca. 2002. *The European Dimension of Political Discourse in Italy: Longitudinal Analysis of Party Preferences*. Siena: Circap.
- Conti, Nicola. 2003. *Party Contestation of the Political Space and the European Issue. Positions of Italian Parties (1994–2002)*. Prezentováno na konferenci ECPR v Marburgu (<http://www.essex.ac.uk/ecpr/events/generalconference/marburg/papers/15/3/Conti.pdf>).
- Dürr, Jakub, Marek, Dan a Šaradín, Pavel. 2004. „Europeizace české politické scény – politické strany a referendum o přistoupení k Evropské unii.“ *Mezinárodní vztahy* 39, č. 1, s. 27–49.
- Featherstone, Kevin. 1998. *Socialist Parties and European Integration: Comparative History*. Manchester: Manchester University Press.
- Hanley, Sean. 2003. *Party Institutionalisation and Centre-Right Euroscepticism in East Central Europe: the Case of the Civic Democratic Party in the Czech Republic*. Prezentováno na konferenci ECPR v Turíně (<http://www.essex.ac.uk/ecpr/events/jointsessions/paperarchive/turin/ws25/Hanley.pdf>).
- Haughton, Tim. 2004. „What Role Has Europe Played in Party Politics in Slovakia.“ *Slovakia Foreign Policy Affairs* 5, No. 1 (v tisku).
- Henderson, Karen. 2002. *Exceptionalism or convergence? Euroscepticism and Party Systems in Central and Eastern Europe*. Prezentováno na konferenci ECPR v Turíně (<http://www.essex.ac.uk/ecpr/events/jointsessions/paperarchive/turin/ws25/Henderson.pdf>).
- Hix, Simon. 1999. „Dimensions and Alignments in European Politics: Cognitive Constraints and Partisan Responses.“ *European Journal of Political Research* 36, No. 1, pp. 69–106.
- Hloušek, Vít. 2004. „Proces europeizace a politické strany v kandidátských zemích.“ *Sociální studia* 1, č. 1, s. 93–108.
- Hloušek, Vít a Kopeček, Lubomír. 2004. *Konfliktní demokracie. Moderní masová politika ve střední Evropě*. Brno: Mezinárodní politologický ústav.

- Hooge, Liesbet, Marks, Garry and Wilson, Carole. 2002. „Does Left/Right Structure Party Positions on European Integration?“ *Comparative Political Studies* 38, No. 5, pp. 965–989.
- Chocholáčová, Jana. 2004. *Evropská politika ODS a možná budoucí profilace ODS v Evropském parlamentu*. Brno: Katedra politologie Fakulty sociálních studií Masarykovy univerzity (nepublikovaná diplomová práce).
- Johansson, Karl Magnus and Raunio, Tapio. 2001. „Partisan Responses to Europe: Comparing Finnish and Swedish Political Parties.“ *European Journal of Political Research* 39, No. 2, pp. 225–249.
- Kopecký, Petr and Mudde, Cas. 2002. „The Two Sides of Euroscepticism. Party Positions on European Integration in East Central Europe.“ *European Union Politics* 3, No. 3, pp. 297–326.
- Kopeček, Lubomír. 2003. „Proměny dánské politiky.“ *Politologický časopis* 10, č. 3, s. 243–261.
- Kopeček, Lubomír a Šedo, Jakub. 2003. „Czech and Slovak Political Parties and their Vision of European Integration.“ *Central European Political Science Review* 5, No. 1 (<http://www.iips.cz/seps>).
- Ladrech, Robert. 1999. „Europeanisation and Political Parties: Towards a Framework for Analysis.“ *Queens Papers on Europeanisation*, No. 2 (<http://www.qub.ac.uk/schools/SchoolofPoliticsInternationalStudies/FileStore/EuropeanisationFiles/Fileupload,5294,en.pdf>).
- Laver, Michael and Hunt, Ben. 1992. *Policy and Party Competition*. New York: Routledge.
- Lipset, Seymour Martin and Rokkan, Stein. 1967. „Cleavage Structures, Party Systems, and Voter Alignments: An Introduction.“ In: *Party Systems and Voter Alignments: Cross-National Perspective*. Eds. Lipset, Seymour Martin and Rokkan, Stein. New York – London: The Free Press & Collier-MacMillan Limited, pp. 1–64.
- Mair, Peter. 2000. The Limited Impact of Europe on National Party Systems. *West European Politics* 23, No. 4, pp. 27–51.
- Marks, Gary and Wilson, Carole. 2000. „The Past in the Present: A Cleavage Theory of Party Response to European Integration.“ *British Journal of Political Science* 30, No. 3, pp. 433–459.
- Marks, Gary, Wilson, Carole and Ray, Leonard. 2002. „National Political Parties and European Integration.“ *American Journal of Political Science* 46, No. 3, pp. 585–594.
- Olsen, Johan. P. 2002. „The Many Faces of Europeanisation.“ *Journal of Common Market Studies* 40, No. 5, pp. 921–952.
- Palovský, Tomáš. 2004. „Postoj politických stran k Evropské unii.“ *Středoevropské politické studie* 6, č. 2–3 (<http://www.iips.cz/seps>).
- Poguntke, Thomas, Aylott, Nicholas, Ladrech, Robert and Luther, Kurt R. 2003. *The Europeanisation of National Political Parties. A Framework for Analysis*. Prezentováno na konferenci ECPR v Marburgu (<http://www.essex.ac.uk/ECPR/events/generalconference/marburg/papers/15/3/LadrechPoguntkeAylottLuther.pdf>).
- Ray, Leonardo. 1999. „Measuring Party Orientations towards European Integration: Result from Expert Survey.“ *European Journal of Political Research* 36, No. 2, pp. 283–306.
- Sitter, Nick. 2002. *Opposing Europe: Euro-scepticism, Opposition and Party Competition*. Sussex European Institute: SEI Working Paper No. 56 (<http://www.sussex.ac.uk/sei/documents/wp56.pdf>).
- Szczerbiak, Aleks and Taggart, Paul. 2000. *Opposing Europe: Party Systems and Opposition to the Union, the Euro and Europeanisation*. Sussex European Institute: SEI Working Paper No. 36 (<http://www.sussex.ac.uk/sei/documents/wp36.pdf>).
- Szczerbiak, Aleks and Taggart, Paul. 2003. *Theorising Party-Based Euroscepticism: Problems of Definition, Measurement and Causality*. Sussex European Institute: SEI Working Paper No. 69 (<http://www.sussex.ac.uk/sei/documents/wp69.pdf>).
- Szczerbiak, Aleks and Taggart, Paul. 2004. „Contemporary Euroscepticism in the party systems of the European Union candidate states of Central and Eastern Europe.“ *European Journal of Political Research* 43, No. 1, pp. 1–27.
- Taggart, Paul. 1998. A Touchstone of Dissent: Euroscepticism in Contemporary Western European Party Systems. *European Journal of Political Research* 33, No. 3, pp. 363–388.

- Taggart, Paul and Szcerbiak, Aleks. 2001. *Parties, Positions and Europe: Euroscepticism in the Candidate States of Central and Eastern Europe*. Sussex European Institute: SEI Working Paper No. 46 (<http://www.sussex.ac.uk/sei/documents/wp46.pdf>).
- Taggart, Paul and Szcerbiak, Aleks. 2002. *The Party Politics of Euroscepticism in EU Member and Candidate States*. Sussex European Institute: SEI Working Paper No. 51 (<http://www.sussex.ac.uk/sei/documents/wp51.pdf>).
- Vink, Maarten. 2002. *What is Europeanization?* Prezentováno na YEN workshopu o europeanizaci v Milánu (<http://eiop.or.at>).

Internetové zdroje ověřeny k 15. 8. 2004.